

Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadieninis priedas

Saturday supplement September 11, 1999

1999 m. rugsėjo 11 d.

Nr. 177 (33)

No. 177 (33)

Aš tarnauju visiems

Virginija Paplauskienė

„Mielas Lietuvinkai! Tautai dirbti eik tokiu pat širdies virpėjimu, kaip eini Augštelėjui aukoti. Ir nuolat dabok, ar tavo padegtieji naudos kvepalai aukštyn kyla, ar palei žemę draikosi ir tik čiandėt kitus verčia...“

Vaižgantas

Lietuvoje ir po visą platų pasaulį išsibarsčiusiems lietuviams Juozo Tumo-Vaižganto vardas, pavardė ir slapyvardė puikiai žinomi.

Rugsėjo 20 dieną švęsime jo 130-ąsias gimimo metines. Jis kunigas, rašytojas, publicistas, spaudos darbuotojas, dėsnytojas, literatūros kritikas, visuomenės ir kultūros veikėjas, muziejininkas... Turbūt nėra nė vienos dirvos, kurioje jis būtų nedirbęs ir nepalikęs savo pėdsakų.

Daug kas skaitė ir gerėjosi jo kūryba — kelionių išpuodžiais, taikliai kandžiais alegoriniais vaizdeliais, žavėjosi jo romantine apysaka *Dėdės ir dedienės*, sielojosi skaitydami jo dramatinias apsakas — *Nebylys, Rimai ir Nerimai*, *Ar jau medžiai sprogtai* ir kitus kūrinius. Jo literatūrinis palikimas — XIX kūrybos raštų tomų.

Šis vardas ir dabar turi magišką galią. Išgirdus jį, mūsų užlieja šilta gerumo banga. Juozas Tumas-Vaižgantas — siejamas su geriu, tiesa, meile žmogui, tolerantiškumu, natūralumu, paprastumu. Jis buvo žmogiskiausias žmogus.

Artinantis gražiamam mūsų šviesosio jubiliejui būtų praverstų prisiminti jo nueitą gyvenimo kelią. Džiugu, kad šiam iškiliam jubiliejui parengta dovana. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto išleista knyga — *Vaižgantas. Laiškai Klimams, Vilniuje 1998 metais*. Knygoje skelbiami 399 Juozo Tumo-Vaižganto laiškai, rašyti 1918–1933 metais dukterėčioms Bronėi ir Barborai ir jų šeimoms. Laiškus surinko ir, kaip didžiausią turtą, išsaugojo per įvairias gyvenimo negandas Petras Klimas (Vasario 16-osios Akto signataras, diplomatas). Vėliau šiuos laiškus leidėjams perdavė jo sūnus Petras Klimas jaunesnysis...

Laiškuose atsispindi Vaižganto pilnavertis, kunkuliojantis gyvenimas. O, bendraudamas su savo artimomis dukraitėmis Barbutė ir Bronė, jis atvėrė savo sielą. Laiškuose atsispindi ir jo kūrybinis, visuomeninis, politinis, žurnalistinis, asmeninis gyvenimas.

Kunigas

„Dievo Motinos Gimimo šventė... yra ir mano gimimo diena... mano Motina... padariusi apžadus, kad ši desimtajai ir paskutinėj savo vaiką, o aštuntajai sūnų, atiduodanti Bažnyčiai... Kunigu mane padarė viena motinos malda. Prieš labai gražų Madonos paveikslą, paklupdė mane, aštuonioliktus metus einantį jaunikaitį, ir verkdamą patį stacią, pavėdė mane dideliu tikėjimu Dievo Motinos globai. Man buvo baisiai nejauku. Aš tokio gyvo tikėjimo neturėjau, buvau atpratęs savo tikėjimą žadinti gerą malda, bažny-

čioje; bet netikįs niekados nebuvau, tai vis dėlto man rodės, lyg kažin kas tarp manęs ir nežemybių užsimezgė...“ (Kaunas, 1926 metai rugsėjo 8 d.)

Istojes ir sėkmingai baigęs seminariją, Vaižgantas paskiriamas į Mintaują, į pasienį. Lenkai kunigai bijojo jo aktyvios veiklos ir kovos prieš rusifikatorius bei lenkomanus. Todėl manė, kad jam geriausia vieta provincijose. Jis buvo kilnojamas iš vietos į vietą, iš vieno mažyčio kaimelio į dar didesni užkampius. Bet tai anaipol nesumažino jo entuziazmo ir nesutramdė jo kūrybinių galių.

1920 metais atvykęs į Kauną, Vaižgantas apsisloja šalia gotikinės Vytauto bažnytelės. Jis paskiriamas bažnyčios rektoriumi. Uoliai imasi rūpintis bažnyčios sutvarkymu, pats dirba. „Nami per šiuos lietus ir drauge per kunigų rekolekcijas buvau gavęs smarkaus kosulio ir kone drėgnąjį bronchitą. Tebesergu, nors visur einu, dirbu šventoriaus tvorą, kasu žemes, visas purvinas ir praktikuotas...“ (1921 m. liepos 26 d.)

Jo bažnytelė pasidaro populiari šviesuomenės tarpe. Jis buvo nuolaidus kunigas. Jį kaltindavo neteisėtomis jungtuvėmis ar ne pagal „raidę“ atliekamomis apeigomis. O jis sakydavo, jog reikia džiaugtis, kad ateina į bažnyčią. Jo bažnyčia nuolat buvo sausakimša. Žmonės ateidavo pasiklausti jo įdomių pamokslų. Štai ką rašo Petru Klimui: „...Aš niekada nieko nesmerkiau už tariamą ir kitų bedievybę. Tai mano nuotaika, o ne išgalvotas dalykas. Tai pasigersi ir kiti nuo pat Vilniaus Vilties laikų, kada mane vadino tiltu tarp dievingų ir bedievyų. Ta pati tradicija liko ir dabar. Vysk. Pr. Karevičius viešai *Tiesos helyje* pavadino mane bedievių klebonu, o mano Vytauto bažnyčią dar seniau yra pavadinęs — praeibulum Christianismi / krikščionybės prieškambaris / Tai visai gera intencija. Aš jaučiuos lyg privileijuotas, kai man mano takto vyresnieji neišmetinėja, net pataikauja...“ (1927 m. birželio 16 d.)

Vaižgantą skaudino nesutarimai tarp politinės valdžios ir bažnytinės vyresnybės. Būdamas atviros ir neramios būdo, jis dažnai papildavo tarp nesantaikos gimus: „...Nunciatūra oficialiai pareikalavo iš Metropolito, kad uždraustų kvieistis solistes į pamaldas, etc. Pasirašėm. Pasirodė, kad dėl manęs. (Kr-dem.) Sako Voldemaras mane ir kitus tautininkus kunigus įskundęs Nuncijui: aš, būtent, kviečias solistes, kad turis vieną mylimą, paskui jas fetuojas, orgijas kelias, etc. Iš Metropolito gavau monitum (ispėjimą). Voldemaras taip atestavęs kunigiją, politiškai su ją kovodamas, o kiti sako kr-

dem. Pasidarę Nunciatūroje intrigų kloaką... Iki šiol aplink mane nebuvo intrigų, nes aš drąsiai aiškus“. (1928 lapkr. 29). Kitame laiške: „Pirmon galvon sutarta mane padaryti 'nekenksmingą', nes aš Lietuvos visuomenėje išlaikiau gerą vardą, o pritampu prie tautininkų. Nuncijus sukaupe Amadorio, kun. Kuračio, Melėsos, bobų atestacijas, ir aš gavau dusek aiškintis Metropolitui dėl solisčių ir teatro! Nepasidaviau, prikalbėjau drąsos žodžių, bet kenciu... Kuo visa tai pasibaigs, nežinau...“ (1928 m. gruodžio 16 d.)

Juozo Tumo Vaižganto gausiai lankoma Vytauto bažnytelė, jo populiarumas daug kam kėlė pavydą. Jis nuolat buvo skundžiamas ir persekiojamas. Jam, visuomeninkui, sunku buvo nustygti vietoje ir todėl nuolat sueidavo į konfliktus su bažnytine valdžia. Buvu skaudu, kad jis ilgus metus buvo kandidatu į kapitulą ir galiausiai nebuvo paskirtas: „Nepriėmimas į Kapitulą mane smarkiai pažemino, bet visai teisingai — reikia pūsti į vieną dūdą, o aš pūčiau į kitą...“ Dėl pablogėjusios sveikatos jis atsisako Vytauto bažnyčios rektorius pareigų. Tame pačiame laiške jis teigia: „O nuo Vytauto Didžiojo bažnyčios rektorius titulu aš atsisakiau pats ta prasme, kad niekas man nieko stačiai neskakė. Užtat buvo kai ko iš šalies. Ark. Skvireckas, ligi tik atvyko Bartoloni, emė man pilti visokių kaltybių: 1. Tai, kad aš esąs teatralas, vaikščiojęs už kulisių scenoje dalyvaujęs sveikintojų minioje... 2. Tad, kad savo bažnyčion kviečias solistes, o paskui su jomis orgijas kelias... Protestavau. Dėl teatro lankymo buvo rimto ginčo su arkivyskupu. Aš tebebuva literatūros docentas ir man teatras buvo reikalingas, o arkivyskupas tų dviejų dalykų nesuderino. 3. Arkivyskupas vieną kartą karcia šypsena prikišo, kad aš jo neklausas, o klausyti privalas, nors ir ką 'kvailai' įsakytu... Tokiomis sąlygomis vesti bažnyčią diecezijos Ordinaro pašonėje nepatogu, ir aš atsisakiau... O bažnyčią vis tiek rengiau tėvams pranciškonams... Tai didelė ordinui dovana; už jos įrengimą betgi jau esu v. Kar. atlygintas kanaaninko titulu...“ (1932 rugpjūčio 6 d.)

Jis nenorėjo šurmulio ir intrigų, nes, kaip rašė, „Man religija — ramintoja, ne erzintoja...“ Savo laiškuose jis guodžiasi artimiesiems: — „Prieš mane guli Jūsų laiškas, gražus, vėlelėjimas, kad tas, kas gali, prailgintų man gyvenimą. Rezurekcia, tyła, laišku esu gerai nusiteikęs. Ir iš viso vis labiau nusiteikiu Kristum ir jo mokslu, vis dažniau kalbu, kad pasauliui nuraminti ir sudvasiškinti tėra Jis vienas. Nutolimas nuo senųjų idealų nieko gera neduoda. Jaunys-

Juozas Tumas-Vaižgantas.

tės svajonės neįvyko; tikriau — sudužo. Lygybė, brolybė — svajonės, kai vilko idealai terdirba egoistus. Demokratizmas, vargšų globa — tik žiaurumai. Gražiausi christianizmas, romantizmas, kai... yra pinigų ir žmogus pasituris... Kad galėčiau, virščiau pesimistu. Bet kad Dievas padarė sangviniką, reikia viską rupiai per savo ginas leisti. Kun. Byla antai iškoliojo mane, kam aš esąs toks paviršutinis. O aš dėkoju už tai Dievui, nes labai siekiant gilumų, būtų labai bloga gyventi pačiam ir nieko gera kitam“. (1926 bal. 4 d.)

Vaižganto populiarumas ir noras aukotis kitiems atvedė jį ir į universitetą.

Dėstytojas

1922 m. Vinco Krėvės-Mickevičiaus pakviestas, Vaižgantas pradeda skaityti paskaitas universitete apie spaudos draudimo laikotarpio veikėjus bei švietėjus. Jis uoliai imasi šio darbo, rašo laiškus rašytojams bei juos pažinusiems amžininkams, prašo autobiografinių žinių, atsiminimų. Štai ką rašo viename laiške: „O darbo tiek, jog net širdis plaka, kai pagalvoji, kaip daryti, kad šis semestras bepabaigti. Pabaigoje pakels mane docentu už literatūros kursą, kurs, anot prof. Alekno, esąs dalis *Pragiedrulių* ir nieko bendra neturįs su mokslu. Aš sakau — bet tik klausytojai gautų vaizdą ir žinių, o kokia forma bus tai jiems paduota, tai antrinis dalykas. Kiti duoda daug sausos medžiagos, o vaizdo dėl to neduoda...“ (1924 bal. 24)

Jeigu be Vaižganto — literatūros istoriko — darbas, vargu ar būtų iki mūsų dienų išlikę užfiksuoti mažai žinomi rašytojų gyvenimo faktai. Savo paskaitas jis išleido atskiromis knygelėmis. Taip pasirodė pirmosios monografijos apie V. Kudirką, A. Vie-

nažindį, Maironį, A. Baranuską ir kitus. Iš viso 11 knygių. Skaitė jis nepaprastai gyvai ir įdomiai — gestikuojamas rankomis, nenustygdamas vienoje vietoje. Jo paskaitos buvo populiarios. Jis rašo: „Fakultetas primetė man šį rudens semestrą skaityti apie istoriškąjį romantizmą. Jis mane patį seniai viliojo, bet aš jo ne per daugiausiai išmanau. Jei niekur nevaizavęs šiemet likau, tai daugiausia dėl jo gavau daug skaityti. Ir žinai, man akys atsivėrė pirmiausia į save patį...mano jausta, kalbėta, rašyta romantiškai... Na, tai ir romantizmas misionieriui man labai pigi; nereikia dėti pastangų, tai savaime išeina“. (1927.VII.25)

Daugiau nei septynerius metus Vaižgantas dirbo universitete. Jo silpni plaučiai ir bronchų ligos privertė atsistatinti iš pareigų. Jo nuopelnai neliko neįvertinti. Viename laiške rašo: „Vakar per Num. fakulteto tarybos posėdį nuspręsta pagerbti mane Literatūros daktaro honoris causa laipsniu. Tuo momentu man ta naujiena nepadarė įspūdžio, o šiandien jaučiuos nulenktas; tai labai aukšta garbė. Žada dar aukštesnė: fakultetas kreipsis į viso universiteto tarybą, kad ji pripažintų mane savo Garbės profesorium. Aukščiausiai bebus sostas Danguos karalystėje, tik ten feljetonai neįsiperkama, o kitioki brangenybių kaip ir nėra... Studijų neketinu mesti. Fakulteto draugai — geri buvo draugai. Tegul jiems Dievas užmoka. Garbės titulai man asmeniškai nebėra reikalingi: kur gi aš su jais būnuvaziuosiu? Bet, jei mano asmuo gali ką padabinti, ne suteršti, tai tuo esu patenkintas...“ (1929 m. bal. 18 d.)

Po kiek laiko jis parengia studiją apie lietuvių moteris — rašytojas, skaito universi-

tete, jis džiaugiasi, „kad sueina 150 ir daugiau mergų ir bernų klausytis ir bendradarbiauti“. Vaižgantas derino dėstytojo darbą su plačia visuomenine — kultūrine veikla.

Darbas kultūros baruose

Darbas žmonėms jam buvo šventas, jis sakė, kad „Geriau dirbti su bet kuo kultūrai, kaip, sabotuojant kitus, pačiam nieko neveikti“. (1924 m. sausio 13 d.) Jis netausojo savo jėgų. „Mes dabar esame jubiliatų konsteliacijoje. Čia Griniaus 60 m. sukaktis, čia Basanavičiaus 75 m. amžiaus ir 50 m. literatūros darbo, čia Krėvės 20 m. raštų, čia Varno 20 m. piešybos. Aš nebetiesiu visus apgiedoti, visiems pagniriku prirašyti. O prirašiau jų per šiuos ketverius metus devynias galybes...“ (1926 m. lapkr. 14) Kitame laiške: „Turėjau juodadarbio rolę. Apie Spaudos atgavimą kalbėjau 'Saulės' rūmuose, universiteto rūmuose, Vytauto bažnyčioje, Valstybės teatre, Karo muziejaus sodelyje ir Šaulių sąjungos salėje... O šiandien dar universiteto teismas, šešios bylos. Aš esu — 'humanitarų sąžinė', taip prof. Krėvė yra pasakęs... (Literatūros paskaitos — teismai. V.P.) 1929 m. geg. 10 d.)

Nuo pat jaunumės Vaižgantas dirbo kultūros ir visuomenės darbu. „Nuo pat 1896 m. aš ne per vieną vasarą nesijaučiau visiškai laisvas ir sans souci (be rūpesčio). Vis susirūpinęs, jei nedirbąs; vis sargyboje — tai kunigiškių, tai tautiškų reikalų. Kitas daug daugiau padirbs, o protarpiais ir sau papataikaus kaip vien reikiant. O man taip išeina, kad visados gurstu; net ir tada, kai nieko neveikiu. Į galą amžiaus, kai visokie astringi nerimai nutilo, dirbu itin atsidėjęs. Ir vėl nenutaukau saiko. Dirbu, kol tik pagaliu, 3-4 mėnesius, dienę po keliolika valandų. Ir produktumas esti nematytas...“ (1929 m. rugpjūčio 17).

Gyvendamas Kaune, Vaižgantas priklausė daugiau nei 20 organizacijų: „Aš dar per jaunas (63 m.) užsidaryti bokšte, atsiskirti nuo vidurio nuo visa to, kur gyvenimas kunkuliuoja. Matai, aš dar tebeesu daug kam reikalingas. Tebedirbu: Kat. blaivybės dr. vicepirmininku, studentams šelpti draugijoje pirmininku, Vilniui vaduoti sąjungoje valdybos nariu, Lietuvių švedų draugijoje pirmininku, Žurnalistų sąjungoje ir Liet. šaulių sąjungoje garbės teisėju, Neolituanijos korporacijos ir L.T.J. „Jaunosios Lietuvos“ garbės nariu, XXVII knygos mėgėjų dr. kasininku, vysk. Val. paminklui statyti komiteto kasininku... Anot kun. Biki-
no, iki šiol Lietuvoje dar nebuvė nė vieno 'skandalo', kur aš nebūt dalyvavęs; inž. Ir kan. Prapuoleniai dėl to kažkaip išvedžioja, kad aš esąs visur esantis... Visur tampo, neramina, kurti — rašyti kliudo. Priimu kasdien po keliolika interesantų, kasdien bėgu į miestą bent keliais svetimais reikalais...“ (1932 rugpjūčio 6 d.) Išties jis visą gyvenimą rūpinosi svetimais reikalais.

Užtarėjas

J. Tumo — Vaižganto vardas buvo populiarius. Pas jį eidavo užtarimo prieš valdžią prašyti, rekomendacinių laiškų, galų gale ir pinigų skolinotis. (Kurių jis tikrai neturėjo.) Ir jis užtardavo — kam stipendiją parūpindavo, kam darbą surasdavo: „Aš retas svečias prezidentūroje; tik reikalu užėinu, kai kas išprašo patarpininkauti. O to gero gana. Lietuvoje mano, kad aš esąs baisiai galingas, mano vardan nei prezidentas, nei premjeras, nei ministrai neatsisaką padaryti prieš įstatymus ar prieš tvarką...“ (1929 birž. 13 d.) Jis užtardavo ir kitaip mąstančius, ir į valdžios nemalonę pakliuvusius: „Kovai su valstybės tvarkos griovikais įvesti karo lauko teismai, patys smarkiausiai ir patys ūmiausieji. Tam teismui teko nemažai studentų, jų tarpe ir vienas mano mokytojas Valancius, visiškai jaunutis, fanatikas, socialdemokratas. Aš padėjau savo parašą memoriale, kad studentų neteisėtų karo lauko teismas: jo procdūra tokia pat, kaip ir civilinio teismo. Tuo mano parašu pasidžiaugė ir nebūtų išvadų padarė soc.-revol. 'Pirmyn' 14, o mūsų valdžios atstovai už tai mane peikė. Penkių bylą išaugo į 29 bylą; pusę jų gavo mirties bausmę. Nusigandom, kad zinotumei... Aš ėmiau puldinėti į Karo ministerį, į prezidentą, atakuoti per telefoną ir telegramomis. Turbūt visuomenės ir plačiau reagavo. Ir buvo gi paskui džiaugsmo, kai valstybės prezidentas ėmė ir visiems, be jokių išimčių, mirties bausmę kasavot! Aš mušiau prezidentui Smetonai entuziastingą depešą: „Hosanna Tautos vadui, kurs kraują už kraują nemoka! Palaiminti gailėstingieji!“ (1929 m. liepos 31 d.)

Politikas

„Oi, kokių mūsų esama nebrendėkų politikoj! Šauktumėsi Dievo apvaizdos ir direktyvos, ale, kad ir tą patį Dievą baigiamie nustumti šalin iš gyvenimo. Neber idealų, apie juos joks rašytojas nebeužsimena...“ (1926 m. lapkr. 14). „Aš katalikas ir demokratas, taip pat tautininkas, bet partijų atsikandau ir ne prie vienos nebebusiu“. (1927 m. gruodžio 25 d.) Sunkiu buvo atsilaikyti Vaižgantui, matant kaip vyksta politinės kovos. „Neutraliu išbūti, kai tiesioginė mano vyresnybė kovoja su gerbiama mano vyresnybe, nėra galima. Aš nesikišu į pačią kovą, dėl to esu kaltinamas, kam neesu solidarus su Lietuvos vyskupais ir ardaui vienybė, bent faktiškai dirbdamas kultūrai su valdžios žmonėmis. Man dabar uždrausta dėti raštai, sakyti prakalbas tautininkų laikraščiuose ir organizacijose...“ (1931 m. sausio 6 d.)

Vaižgantas negalėjo suprasti, kodėl visi negali dirbti vardan Lietuvos, vardan bendro labo. Jis tiki, kad ateitis šviesi: „Kaunas susipainiojo pagreitintojo statyboje ir tvarkoje, ir troškina savo piliečius. Visi pykstantame, baramės, kišenės čiupinėjam, bet sielos gelmėje visiems mums šviečia tvarkos ir nuosavybės saulė. Ateis laikas, kai Kaunas bus pagalam susitvarkęs ir jau toks ordinariškas, kaip Jūsų Paryzius...“ (Nukelta į 2 psl.)

Visur jo būdavo pilna

Zenonas Šteinys.

Gimė 1946 m. liepos 3 dieną Lietuvos pakraštyje — Kybartuose.

1971 m. baigė Kauno taikomosios dailės technikumą (dabar — aukštesnioji meno mokykla).

Dirbo keramiku, akmentasiu, tinkuotoju, dailininku — freskų restauratoriumi Vilniaus bažnyčiose, savaitraščių *Kalba Vilnius*, *Pirmadienis* meniniu redaktoriumi.

1984 m. baigė Aukštuosius kino režisierių ir scenarijų kursus Maskvoje (animacinių filmų režisūra) ir Lietuvos kino studijoje kūrė animacinius filmus.

Respublikos bei užsienio spaudoje satyrinius humoristinius kūrinius spausdino nuo 1968 m.

Nuolat dalyvavo karikatūros darbų parodose, kuriose ne kartą pelnė pagrindinius apdovanojimus. Dalyvavo daugiau kaip 70 tarptautinių karikatūros parodų bei konkursų: JAV, Didžiojoje Britanijoje, Italijoje, Belgijoje, Kanadoje, Turkijoje, Vakarų Vokietijoje, Graikijoje, buvusioje TSRS bei Rusijoje, buvusioje Jugoslavijoje, Čekoslovakijoje, Bulgarijoje, Lenkijoje.

Premijas pelnė:

1971 m. — Skoplėje (Jugoslavija), 1976 m. — Knokke-Heist (Belgija), 1977 m. — Tolentino (Italija), 1980 m. — Taline (Estija), 1982 m. — Trento (Italija), 1989 m. — Prahoje — (Čekoslovakija). Du kartus kūriniai buvo įvertinti diplomais (1981 m. — Jugoslavijoje ir 1988 m. — D. Britanijoje).

Nemaža darbų yra įsigiję įvairūs pasaulio muziejai bei privatus kolekcininkai.

Surenę 7 personalines karikatūros parodas Lietuvoje, taip pat 1993 m. — Krokuvoje (Lenkija) ir 1995 m. — Gotlande (Švedija). Iliustravo 5 knygas suaugusiems ir 2 — vaikams.

Lietuvos žurnalistų sąjungos narys nuo 1978 m., Kinematografininkų sąjungos narys nuo 1991 m.

Lietuvos kino studijoje sukūrė 5 animacinius filmus — buvo jų režisierius, dailininkas bei scenarijų autorius arba bendraautorius: „Buvo buvo kaip nebuvo“ (1984), „Dokumentas“ (1988), „Kadaise Lietuvoje“ (1988), „Ironmedis“ (1993), „Batas“ (1998).

Mirė 1997 m. kovo 5 d., ir palaidotas sostinės Antakalnio kapinėse.

Kai suskaičiuoju savo kartos velionius, kurie dar galėjo (ir turėjo!) gyventi ir kankintis po saule bei mėnuliui, kurti, gert vyną ir mylėti moteris, nugara nueina širpas. Pernelyg jų daug, pernelyg anksti, nelaiku išėjo! Tik ar kada būna „laidu“.

Zenonas Šteinys vienas iš daugelio, vienas patių ryškiausių. Štai jis pavezėja mane savo žalsvu Opelium iki Mažosios studijos Kalvarijų gatvėje, tvirtai sutariam dėl drauge rengiamo satyros ir humoro puslapio dar garsiojo S. Stomos vadovaujamoje *Lie-*

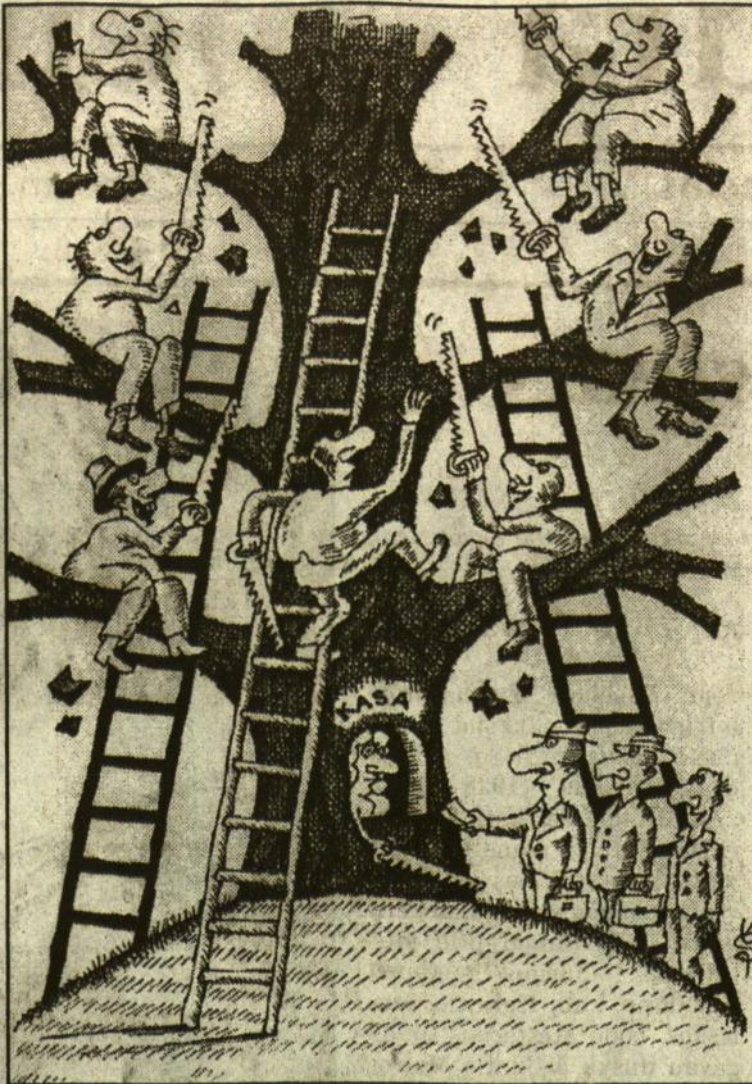
tuvos žiniose, ir apsisukęs nuriada centrop. Nė menkiausias nuojautos, nė ženklo, kad tai, deja, jau pats paskutinis mūsų pasimatymas ir paskutinė kelionė. Iš Rašytojų sąjungos į Kalvarijų gatvę...

O susipažinome bene 1975 metais, kažin kaip nepastebimai. Jau buvau įsidėmėjęs Zenono karikatūras *Nemune* ir *Šluotoje*, gal dar kur nors. Jo andai buvo visiškai kitokios — stambus brūkšnis, akivaizdžiai siekiantis pralinksminėti ir priversti nusišypsoti. Tai dažniausiai pavykdavo jau tada.

Visur to Zenono būdavo pilna! Visi jį pažinojo, nedavė ramybės nei dieną, nei naktį! Jis niekad neatsisakydavo. Reikia nupiešti — pernakt sėdės. Reikia kur pavaziuoti, važiuos, viską palikęs. Net ne per daug artimas bičiulis galėjo pas Zenoną drąsiai pasibelsti ir vėl metą. Ne vienas tuo ir piktinaudžiaudavo. Gyvai domėdamasis daile, istorija, kinu, literatūra, stengdamasis aprėpti ir susiurbti visą kultūrinį „plano toną“, Zenonas atskleidė save karikatūrose, kurios ilgainiai darėsi vis filosofiskesnės, gilesnės, nevienadienės. Tikra tiesa: didžiama Zenono darbų ir šiandien nė kiek nepasėnė. Aktiu, kad jie visuomet bus aktualūs. Jau vien tasai ciklas „Gyvūnai stebimus“. Žmogus ir gyvūnia čia tarsi susikeičia vietomis. Jei, žiūrėdamas tuos darbus, ir nusišypsosi, tai labai jau nelinksmai, skeptiškai ir gailiai: štai kokie mes, žmonės! Būdamas puikus piešėjas, portretistas, šaržuotojas, Zenonas kone visą gyvenimą labai savitai interpretavo ir Don Kichotą bei jo malonų temą. Dar sovietmečiu juo domėjosi užsienio dailės mėgėjai. Zenonas dalyvavo dešimtyse užsienio parodų, karikatūros bienaliu, pelnė daugybę apdovanojimų, tačiau tik paskutiniaisiais okupacijos metais jį vargais negalais išleido atsiimti kažkokio prizo į Bulgariją. Karikatūra sovietmečiu irgi turėjo tarnauti ideologijai, kaipgi! Galėjai plakti ir kalti prie kryžiaus girtuoklius, lėbautojus, švaisčius, biurokratus, šmaikštai kokią nors „nekalta“ buitine teme. Tik, šiukštų, nelisk ne į savo daržą! T.y. ten, kur viską tvarko ideologai ir politruakai. Su ideologijos sargais teko susidurti ir Zenonui. Kartą jis pats sumanė pasiekti savo visai nekalta karikatūrą į „supuvusius“ Vakarus. Nuėjo į paštą ir pasiuntė, berods, į Belgiją. Ir žinai, pasakoja jis man, po kokios sa-

Zenono Šteinio karikatūra.

Lietuviai „padeda“ vienas kitam. Zenono Šteinio karikatūra.

vaitės išsikviečia mane Pranas Gudynas, priekaištingai zvelgia į akis ir sako: Ojoj, tai ką man dabar su tavim daryti?! Ir parodo tą voką, skirtą ir sveikas vienuolis pranciškonas su sandalais ir abitu, persijuosęs pančių ir vis giedra tebesišypsas. Zenonas taip juo susižavėjo, jog net šnekino vienuolį leistas plaustu drauge iki Alytaus! Senukas irgi geras — tuojuo sutiko ir tik jo šeimininkė bei mudu su Valiumi šiaip atšnekejome...

Smagu buvo viešėti ir 1979 metų vasarą Zenono tėviškeje Kybartuose. Čia jis pažinojo kiekvieną kamputį, kiekvieną žmogų, kiekvieną senovišką daiktą. Tuomet drauge patraukėme į Rytprūsį pusę, nusidangujom net iki paties Kalaliaučiaus, Krancio, jūros...

Ilgiausiai Zenonas Šteinys pragyveno savo garsiajame pusrusyje Užupio 7. Tuomet Užupis dar nebuvo numylėta menininkų Meka. Tai buvo ištis „kitas miestas“ su savais papročiais ir gyvensena. Tas Zenono būstas ilgainiui virto bendraminčių susibūrimo vieta, savotišku klubu. Reikėtų tik pavytyti storulę Zenono Svečių knygą, tada išvysime — kas tik pas jį nesilankė!

O Zenonas vis dirbo. Didžiausia jo svajonė buvo išvysti savo karikatūrų knygą. Ilgai jas atrinkinėjo, pats padarė gražų knygos maketą. Deja, karikatūros knyga Lietuvoje ligi šiol tebėra retėnybė. Kaip retas kitas, Zenonas visus tuos metus kaupė savo archyvą. Ne savo šlovei — kas nors juo dar pasinaudotų! Ko ten tik nėra — literatūra apie daile, straipsniai iškarpos, katalogai, laiškai, autografi, nuotraukos... Negali sakyti, kad jis būtų stokojęs dėmesio, draugų pagarbos. Veikiausiai priešingai. Tik to praieško laiko likdavo vis per mažą. Nuolat sukdamas draugų rate, Zenka per naktį atlikinėdavo „skubius užsakytus“, kurie paprastai niekad nesibaigdavo. O kam krauna, tas ir veža.

Atskira kalba būtų apie Z. Šteinio animaciją. Jis tarėsi čia atradęs savo antrąjį (o gal tikrąjį?) pašaukimą. Su savo filmukais ne kartą dar spejo apsilankyti Skandinavijos šalyse, Islandijoje. Po tokių kelionių grįždavo atsigavęs, prašviesėjęs, kupinas noro dirbti toliau. Netikėta mirtis ir užklupo jį tik pusiaukelėje — be-

mus, bet labiausiai mano bendrakeleivius nustebino Nemuonaitėje sutiktas brolis Liudvikas, vienintelis tuomet gyvas ir sveikas vienuolis pranciškonas su sandalais ir abitu, persijuosęs pančių ir vis giedra tebesišypsas. Zenonas taip juo susižavėjo, jog net šnekino vienuolį leistas plaustu drauge iki Alytaus! Senukas irgi geras — tuojuo sutiko ir tik jo šeimininkė bei mudu su Valiumi šiaip atšnekejome...

Smagu buvo viešėti ir 1979 metų vasarą Zenono tėviškeje Kybartuose. Čia jis pažinojo kiekvieną kamputį, kiekvieną žmogų, kiekvieną senovišką daiktą. Tuomet drauge patraukėme į Rytprūsį pusę, nusidangujom net iki paties Kalaliaučiaus, Krancio, jūros...

Ilgiausiai Zenonas Šteinys pragyveno savo garsiajame pusrusyje Užupio 7. Tuomet Užupis dar nebuvo numylėta menininkų Meka. Tai buvo ištis „kitas miestas“ su savais papročiais ir gyvensena. Tas Zenono būstas ilgainiui virto bendraminčių susibūrimo vieta, savotišku klubu. Reikėtų tik pavytyti storulę Zenono Svečių knygą, tada išvysime — kas tik pas jį nesilankė!

O Zenonas vis dirbo. Didžiausia jo svajonė buvo išvysti savo karikatūrų knygą. Ilgai jas atrinkinėjo, pats padarė gražų knygos maketą. Deja, karikatūros knyga Lietuvoje ligi šiol tebėra retėnybė. Kaip retas kitas, Zenonas visus tuos metus kaupė savo archyvą. Ne savo šlovei — kas nors juo dar pasinaudotų! Ko ten tik nėra — literatūra apie daile, straipsniai iškarpos, katalogai, laiškai, autografi, nuotraukos... Negali sakyti, kad jis būtų stokojęs dėmesio, draugų pagarbos. Veikiausiai priešingai. Tik to praieško laiko likdavo vis per mažą. Nuolat sukdamas draugų rate, Zenka per naktį atlikinėdavo „skubius užsakytus“, kurie paprastai niekad nesibaigdavo. O kam krauna, tas ir veža.

Atskira kalba būtų apie Z. Šteinio animaciją. Jis tarėsi čia atradęs savo antrąjį (o gal tikrąjį?) pašaukimą. Su savo filmukais ne kartą dar spejo apsilankyti Skandinavijos šalyse, Islandijoje. Po tokių kelionių grįždavo atsigavęs, prašviesėjęs, kupinas noro dirbti toliau. Netikėta mirtis ir užklupo jį tik pusiaukelėje — be-

Aš tarnauju visiems

(Atkelta iš 1 psl.)

Aš laimingas, kad man teko gyventi lietuvių kultūros, valstybės ir sostinės kūryboje. Tai įdomu. (1931 m. spalio 13 d.) Apie save jis rašo: „Nesų pridareš jokių kriminalinių nusikaltimų, tai man ramu, ir kiti pasidžiaugia, matydami šviesų mano veidą. Ir nebūčiau šviesus, rel. nušvites, kad būčiau politikos pragaro katilė. Ten visų prunos perkrypusios neapykanta ir kits kito panieka. Per šias vardines mano butą pavertė 'gelių sankrova', taip sakė, davė man ir cicilikai... Man tos gėlės ir jų davejai buvo kilniausi gyvenimo pragiedruliai; tai nieko dyvu, kad aš visiems prietelingai šiepiuos, nieko nekėsti nemoku...“ (1927 m. bal. 19 d.) Pavargęs nuo politinių rietenų jis atsidėdavo kūrybiniam darbui.

Kūryba

O Kaune jo būta produktyvaus. Papildo, perdirba savo *Pragiedrulius*: „Tavo, Petrai, gražus atsiliepinimas mane patenkino (kam gi nepatinka, kai giriama)... Savo *Pragiedrulius* kaišioti, kad juos, bent dalimi parodytų Europai, aš nesuipratau. Bet jei Tau tikrai rodos, kad *Pragiedruliai* Europai būtų naujiena, skelbtų surastą naują tautą-lie-tuvius, tai gal ir gerai būtų kai ką išvertus pranciūziškai. Aš joks sintetikas, tai rašydamas šį raštą, neturėjau galvoje jokių platybų, nei siaurybių; neturėjau prieš akis nei pačių skaitytojų, nei noro juos paveikti. Aš rašiau ką tikra iš savo pergyvenimų atmindamas, gabalais, ne vienu užsimojimu; paskui sudursčiau, net nebandydamas jį susiūti... Be to, čia mano ne 'kūrinys', visa tai yra buvę realybėje, yra jau buvę ir mano sieloje...“ (1926 spalio 28 d.)

Kaune jis parašo ir *Normano vėžius*. „Mane senokai gundo pabaidyti mūsų vyrus nuo svetimaucio pačių, kurios suėda šeimyninį mūsų gyvenimą, neprileidžia, kad mes pradėtume susidarinti tikrai lietuvišką inteligentišką šeimyną... Ir vis dėlto susidarė vos konspektas, be dialogų, be kitokių meno priemonių, labai didžiulio veikalo, kuriam tektų paskirti bent penkeri metai netrukdomo darbo, o ne dvejetas mėnesių trukdomo darbo. Rašiau, švėsdamas visokias bažnytines ir valstybines šventes, skaitydamas universitete ir kvodamas studentus. Nesudraskiau tik dėl to, kad man pagailo publicistinės rašto dalies, surašytų Kauno

tradicijų, tendencijos įkalbėti, kad į susituokimą žiūrėti šiek tiek idejiškai, ne vien ku-niškai... Senstu, ciort vozmi (velnias griebtu), nebeuži-degu, tai bemoku gražbyluoti. Visa laimė, kad atsargoje tu-riu senatvei — literatūros istoriją pasakoti. Tam kitoki reikalavimai. Menininko manės nebūta ir nesama. Tau pirmam ir vienatiniam iš-pažįstų savo susigraūžimą dėl tariamosios savo 'kūrybos', ku-rios tačiau nemanau mesti...“ (1928 m. birželio 18 d.) Jis buvo populiarus ir rašytojų tarpe. „Susitvarkė Lietuvių rašytojų draugija, ir, mano bėdai, jos pirmininku mane išrinko. Dalyvavo 31, gavau 30 balsų. Vadinasi, net tarp jaunųjų rašytojų esu populiari-rus. Norėč jiems patarnauti, bet kad nebepagalui. Vienas liežuvis beliko ir išvaizda, tai dėl jų tebevaidina jaunu...“ (1932 m. lapkr. 22 d.) J. Tu-mas buvo atviras savo lai-kuose su giminačiais. Jų draugystę jis labai brangino.

Per visą savo gyvenimą jis buvo gavęs ir įvairių apdovanojimų. „Ačiū sveikas, pasveikins mane antros zvaigždės! Berods, Vytautui Didžiajam aš esu kiek patarnavęs, valdy-damas jo įsteigtąją Kauno pi-lies bažnyčią — aš pirmas emiau sudarinėti Kaunui vy-tautinės sostinės opiniją. Ir iš viso senajai tradicijai atgyti aš padariau pradiją — Kaunas gi buvo nuo tradicijų nuplikin-tas, kaip gatvės nuo pastatų: aukšti namai kliudė fortams, skaišti tautinė tos vietos tra-dicija, kliudė rusifikatoriams. Šiandien, ačiū Dieviui, Kaunas sulietuvėjęs savo dvasia, ne vien savo išvaizda... Ordino taryba buvo man prisprendusi net pirmo laipsnio Vardo ordi-na, girdi tokį Vaizgantą vieną teturime. Tik, ačiū jam, prezidentas nesutiko; girdi, di-desni būtų už didžiuosius, ar kaip ten. Negaliu skūstis, vi-suomenė reiškia man labai daug simpatijų gatvėje, auto-buse, universitete, teatre, su-sirinkimuose. Nesimato net tautų ir luomų skirtumo. Ir teisinga — aš tarnauju vi-siems... (1932 m. rugsėjo 17 d.)

Jau šešiasdešimt šešeri me-tai prabėgo po Juozo Tumo-Vaizganto mirties. Daug Ne-munu vandens nutekėjo, bet gyvenimo vilnys taip ir neat-plukdė mums kito tokio Šviesuolio, kuris „tarnautų vi-siems“. Tarnautų, o ne val-dytų! Kuriam rūpėtų Lietuva su visais joje gyvenančiais ir vargą kenciančiais žmonėmis. Dieve, kaip mums trūksta tokių Vaizgantų!

baigiant filmą apie batus...

Spalvingų, unikalų asmenybių Vilniuje ne viena. Tačiau Zenonas vis dėlto išsiskyrė. Savo šiltumu, bendravimu su įvairiausiais žmonėmis — nuo įžymaus metro iki paprasčiausio gatvės vaikinio, nuo visų prisibijomo generalinio ar kokio dar direktoriaus iki multiplikatoriaus ar šiaip me-nų nevykelio. Ir visa tai darė natūraliai — be pompos ir pasipūtimo.

To ir labiausiai gaila — geriausias pasitraukia, nebaigę distancijos. Ir visuomet ne savo noru. Prieš pat mirtį Zenonas jau rengėsi persikelti į naują savo butą Santariškėse. Džiaugėsi tenyščiu vaizdu pro langą, balkonu. Juk šitiek metų pro pusrūsio langus ma-tydavo tik užpuočių kojas, ar pasilenkusį ir besibeldžiantį vėlyvo svečio veidą. Deja, pa-

lydėjome jį į Antakalnio ka-pines.

Ir visgi, eidamas Vilniaus senamiesčiu, rodos, lauki: štai iš už kampo ims ir išnirs Zenonas Šteinys — vėl kur nors skubantis, amžinai nespėjan-tis, nuolatos kam nors pri-sižadėjęs tada ir tada būti ten ir ten. Manau, ne man vienam šitaip. Tuštesnis be jo paliko ir vis gražėjantis Užupis, ir vi-sas Vilnius. Bet vartai Zenono karikatūras ir kazkelintą kar-tą vėl nusišypsai iš jo pagavių, sąmojingų pastebėjimų. Jos jau amžiams įėjo į mūsų šio žanro aukso fondą. O žiūrė-damas jo animaciją, tarsi jauti šalia stovintį Šteinį ir girdi: ak, čia reikėjo truputėlį kitaip! Kol taip už jį, jis gyvena. La-biau net yra, kai kuriuos gyvus. O kai šitaip pamanai, šviesiau pasidaro.

Jurgis Kunčinas

Leidiniai

Šakių monografija

Dabar Šakiai yra tvarkingas rajono miestas, turįs per 7,300 gyventojų. Aplankiau tą Kazlų Rūdės girių pakraštį 1977 metais. O dabar galim pasigėrėti išsamiu veikalu: Algimantas Miškinis. *Šakiai 1599-1999*. Leidykla „Ramona“, Marijampolė, 1999; 360 puslapių, apie 130 paveikslų. Tiražas 1,500. Redaktorė Marija Rutkauskienė. Knygos išleidimą parėmė Lietuvos kultūros ministerija. Tai jau trečia profesoriaus Miškinio knyga apie Užnemunės miestus. Kitos dvi yra: *Marijampolės miestas iki 1940* ir *Kudirkos Naumiestis*. Anksčiau to, autoriaus išleista keliolika urbanistikos knygų. Visa jo raštų bibliografinė rodyklė išleista Vilniuje šių metų pradžioje.

Naujosios knygos apibūdiniui panaudojusi kelias su trumpintais ištraukais iš autoriaus Algimanto Miškinio prarmės. 1999. Šakiams reikšmingi ne tik tuo, kad suėjo 400 metų, kai dokumentuose paminėtas Šakaičių kaimas; iš kurio išaugo miestas. Šiais metais dar sukanka: 310 metų nuo pirmosios katalikų koplyčios Šakaičiuose statybos; 280 metų nuo pirmojo Šakių vardo paminėjimo; 80 metų nuo Šakių apskrities įsteigimo. „Tad 1999 metų išvakarėse parašyta knyga, apibendrinanti gana negausią ir kai kada net kontroversišką „vertinimą“ medžiagą, yra bandomas pateikti kaip įmanoma išsamesnė ir pagal galimybes objektyvesnė Šakių istorija“. Pasirodė, kad negausūs Gelgaudiškio dvaro, kuriame Šakiai priklausė, archyvai nepakankamai išsamiai apibūdinti „kaimo — miestelio — miesto raidos etapus“. Dar nerasta duomenų nuo 1599 iki 1689 metų, kada įsteigta koplyčia. Mazoka duomenų ir nuo 1945 metų apie aktyviąją rezistenciją Šakiuose bei miesto viešąjį gyvenimą sovietinėje okupacijoje. „Kita vertus, pavyko rasti anksčiau nežinotų dalykų, kurie įvairiai papildė bei patikslino miesto praeities faktus, pradedant seniausiais — Šakių priklausymu bei įkėrimo datos išsiaiškinimu ir baigiant jį naikinusiu Antrojo pasaulinio karo tikrųjų kaltininkų įvardijimu ar sąmoningai iškreiptu sovietmečio įvykių atskleidimu“ (cituoja iš autoriaus Pratarinės).

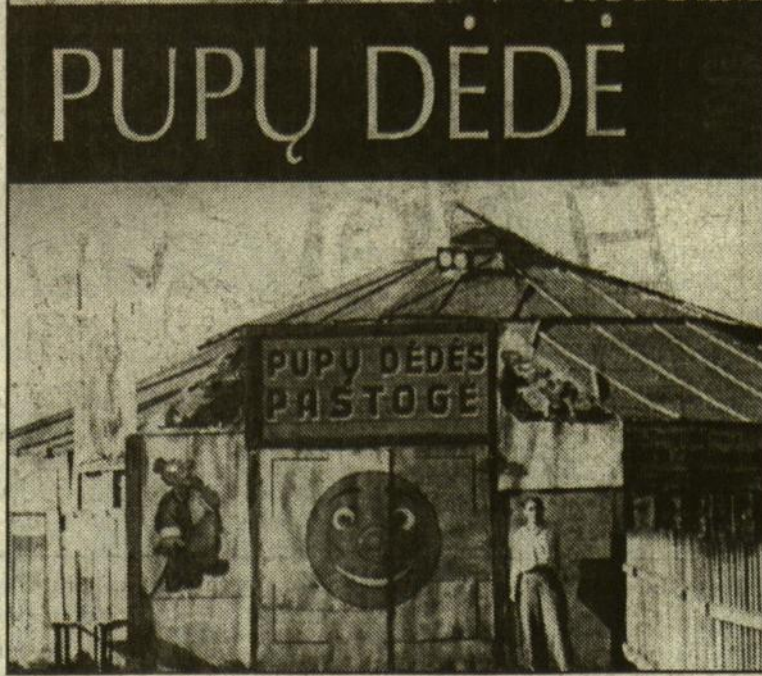
Profesorius Miškinis rašo ne sausai techniškai, bet gyvenimiškai, lyg kokią biografiją, su dramatiine įtampa. Kaip ekrame kinta gaisrai, atsistatymai, teismai dėl pinigų, mokesčių našta, gatvių purvas ir nauji grindiniai, sukilimo epizodai ir jų pasekmės — eg-

zekucijos. Buvo ir skaidrių prošvaisčių tame Užnemunės lygumų miestelyje. Pavyzdžiui, Vinco Kudirkos suorganizuotas styginis kvartetas ar pirmieji lietuviški teatro bandymai. Keletas mano atsitiktinai parinktų ištraukų turėtų pailustruoti, kaip rašo Miškinis, į ką nukreipia skaitytojo žvilgsni.

Per 1787 metų gaisrą sudegė 56 namai: 44 žydų, 12 — katalikų. Nuostoliai siekė 157,890 auksinių, Sudegė apie 3/4 visų miestelio namų. Sudegus klebonijai, kunigas persikėlė į kunigaikščių Čartoriskų dvarą čia pat, greta miestelio. Nuo 1798 m. tą Gelgaudiškio dvarą valdė Prūsijos baronas Teodoras von Keudelis, nupirkęs dvarą su kaimais ir Šakių „bažnytkaimį“ už 40,000 raudonųjų. Įgyvendindamas Prūsijoj valdžios politiką Katalikų Bažnyčios atžvilgiu — atimti iš bažnyčios žemes, skyrus pinigų ir kai kurių pragyvenimui reikalingų kitų dalykų. 1801 m. Šakių klebonas pasirašė sutartį su T. von Keudeliu dėl bažnyčiai priklausancio Kereplių palivarko pakeitimo į dvarininko palivarką Žemajame Gelgaudiškyje ir kompensacijos. Klebonui buvo skirtas 130 talerių metinis atlyginimas, 10 achemių malkų, ganykla dviem karvėms, daržas ir pievos gabalas prie klebonijos. Tuo metu dėl ganyklų ginčijosi Šakių žydai su tuo dvarininku ir bylinėjosi tarp savęs dėl odų apdirbimo: Girša Natalys, Isakas Boruchas, Moze Leizeris ir Izraelis Šmerlas.

XVIII-XIX amžiuje Šakiuose visiškai dominavo žydai, tad jų buvo ir burmistras. Dėl to miestelio istorija yra lyg ir tos žydų bendruomenės istorija. Katalikų parapija buvo remiama ne tiek miestelėnų, kiek apylinkės lietuviškų kaimų. Nenuobodus gyvenimas buvo ano meto Šakiuose. Štai 1816 m. tas pats von Keudelis „padavė Šakių žydus į teismą už tai, kad šie ne tik neatidavė jo tarnautojams Kereplių gatvės Morthelio Hyrno name dviejų pasislėpusių rekrutų, bet, burmistrai Jurazyčiui su seniūnais Gromackiu ir Grigu bei kitais neujus jų išvesti, pakėlė triukšmą; subėgė žydai (apie 300) sumušė ir išvaikė dvaro tarnautojus bei jų pagalbininkus“ (iš Lietuvos valstybės istorijos archyvo bylų). Nepaisant visokių suvaržymų ir duoklių dvarui, Šakiai augo ir 1851 metais turėjo 2,447 gyventojus (2,118 žydų). Vieton sudegusių namų naujus statė aplinkinių kaimų dailidės. „Vienas jų buvo Antanas Skaisgiris iš Piktirnių kaimo: iki 1846.04.07 pagal sutartį su Gersonu Gundelskiu jis pastatė namą savo kaime, o iki 1846.05.14/26 sėkmingai atgabeną jį į miestą ir paėmė už tai 35 talerius“.

Miškinio knygoje yra smulkmenų apie 1863 metų sukilimą ir jo pasekmes. Į Šakius buvo atvykęs pats Vilniaus karinės apygardos vadas Muravjovas. Buvo suimtas kun. A. Tatarė. Bizūnais išplakti miesto burmistras, sekretorius ir 10 pirkliai bei rabinas. Lenkų vaistininką sušaudė. Knygoje ypatingas dėmesys skirtas prekių kontrabandai iš Prūsijos, o svarbiausia — lietuviškos spaudos gabenimui ir

jos paskleidimui. Daug pavardžių, žydiškų ir lietuviškų. Aštuntajame dešimtmetyje augo šakiečių žydų emigracija Amerikon ir Anglijon, o juos sekė ir apylinkių lietuviai. Bent trys knygos puslapiai skirti daktarui Vincui Kudirkai Šakiuose. Jam buvę sunku konkuruoti su gydytoju Šukveru, nors imdavęs iš savo pacientų 2-3 kartus mažiau. Kudirka vadino Šakius „žydpile“. Pajoje šimtmečio pabaigoje Šakiuose apsigyveno dar keli lietuviai inteligentai.

Pirmajai nepriklausomybei knygoje skirta apie ketvirtadalis pagrindinio teksto. 1919 m. Šakių apylinkė davė nemažai savanorių kariuomenei, su savais drabužiais ir su savu apavu. Miestas sparciai lietuvejo. 1923 m. surašyme 2,479 gyventojai (tik pusė jų žydai). Įkurta kooperatyvu, draugijų, knygynas. Vis daugiau senų prastų trobesių pakeista geresniais, sutvarkytos gatvės. Nubrėžti miestui plėsimui planai. 1939 m. pastatyta, jau tada žinomo architekto Vytauto Žemkalnio suprojektuota mūrinė parapijinė bažnyčia. Tasai projektas, kiek kitoks, padarytas penketa metų anksčiau, bet buvo užkliuvęs Šakių miesto statybos taryboje. Pasiūlyta architektui „išbalansuoti bažnyčios ir bokšto mases“, nes itališko pavyzdžio kampanila atrodė per

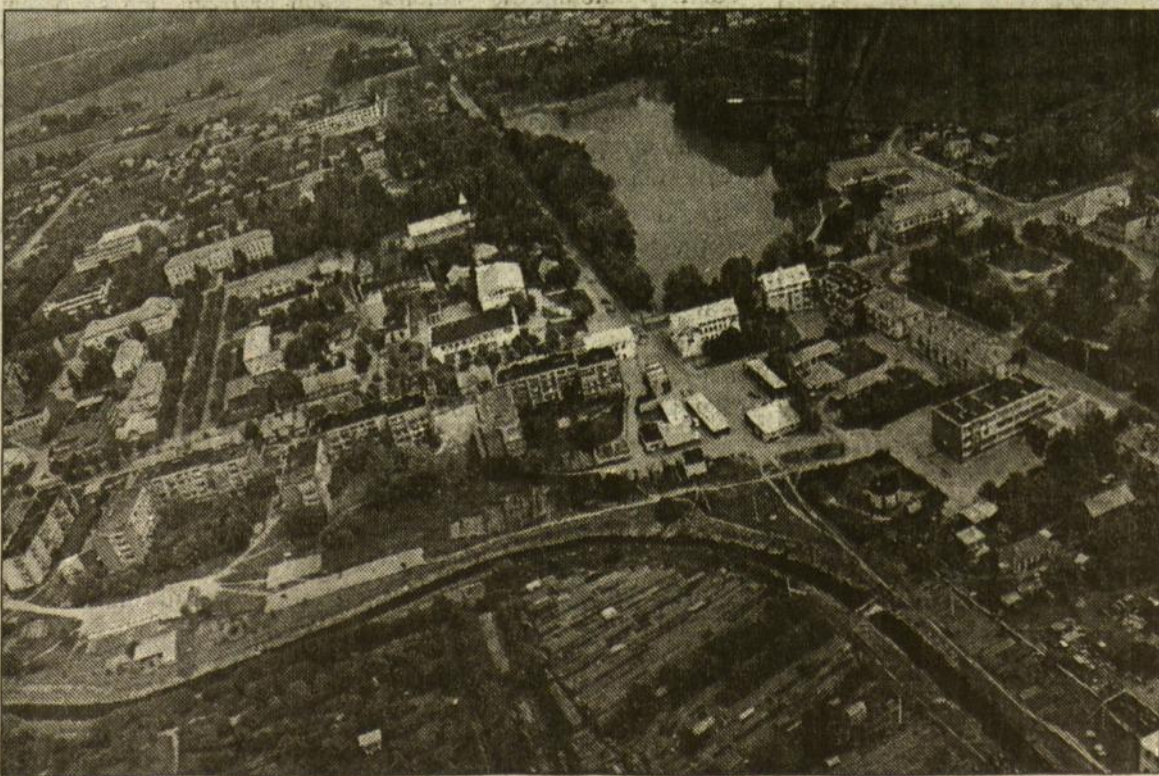
aukšta ir per laiba. Pastatytoji bažnyčia geriau dera lietuviškame peizaže, su stambesniu bokštu.

Okupacijų laikotarpiui skirta beveik trečdalis teksto, o nepriklausomybei po Sąjūdžio — apie dešimtadalis. Panašus miesto planas, jo išplėtimas, daug statybų — ir jų klaidos, dabar nebeįtaisomos. Siedu skyriai gausiai iliustruoti naujomis nuotraukomis. Daugiau negu trečdalis visos knygos skirta moksliniam bagazui. Yra net 1,619 paaiškinimų ar nuorodų į panaudotus šaltinius. Išspausdinta smulki Šakių chronologija (faktai ir įvykiai), iš viso 12 puslapių. Panaudotos literatūros sąrašas išpūdingas — net 25 puslapiai. Pabaigoje trumpos santraukos anglų ir vokiečių kalba. Žinoma, yra asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės.

Iš „Lietuvių enciklopedijos“ 37-tojo (Papildymo) tomo žinoma, kad Šakiuose yra gimę keli žymūs išeivijos žmonės: dr. Arūnas Liulevičius, inž. dr. Kęstutis Keblys, prof. Rimas Vaicaitis.

Man atrodo, kad Šakių monografija pranoksta to autoriaus kitas puikias knygas. Žinoma apie jo didelius užmojus Lietuvos tūkstantmečiui atžymėti. Linkime išvėrimės ir sėkmės.

Jurgis Gimbutas

Zanavykų sostinė Šakiai iš lėktuvo. Nuotr. Gedimino Jokūbaičio

Per Lietuvą su daina ir armonika

Vyresnės kartos užsienio lietuviai turbūt dar nepamiršo su dainomis ir armonika nepriklausomos Lietuvos laikais per Lietuvą keliavusio, per radiją dažnai girdėto Pupų Dėdės (jo tikroji pavardė — Petras Biržys). Linksmonis ir kandžiomis dainomis jis apdainavo to meto miesto ir kaimo gyvenimą, pašiepavo žmonių ydas, netikusius valdininkus.

Tik paskutiniaisiais Pupų Dėdės gyvenimo metais paaiškėjo, kad jis rašė savo atsiminimus. Prie sovietų valdžios norėjo juos išleisti, bet valdžia uždraudė, negalėdama jam atleisti už sovietų okupaciją išpranašavusios, visur greit paplitusios jo dainos žodžius „Vilnius mūsų, o mes rusų“ (Sovietų Sąjungai 1939 metais grąžinus Vilnių ir jo kraštą).

Sovietmečiui skurde gyvenusio ir 1970 m. Vilniuje mirusio Pupų Dėdės — Petro Biržio rankraščius suradęs ir parengęs rašytojas ir vertėjas Teodoras Četrauskas „Vagos“ leidykloje neseniai išleido tų atsiminimų knygą *Pupų Dėdė*.

Atsiminimų knygą Pupų Dėdė pradeda nuo vaikystės, nuo gimtojo Liudiškių kaimo, savo šeimos. Gražiai aprašo naktigones, vakarones, kitus tuometinio kaimo papročius ir buitį. Pasak knygos įvadą parašiusio rašytojo Romo Sadausko, tie Aukštaitijos kaimo buities aprašymai papildė Mikalojaus Katkaus *Balanos gadyne*, kitus etnografinės beletristikos kūrinius.

Vaidžiai aprašyti jo pradiniai mokslai Utenos keturklaseje mokykloje, susitikimai su Anykščiuose gyvenusiu rašytoju Vienuoliu. Iš atsiminimų atsiskleidžia jaunojo Petruko gyvenimas Voroneže, kur per Pirmąjį pasaulinį karą jis pasitraukė su kitais lietuvišiais. O grįžęs įstojė į tuomet susikūrusios nepriklausomos Lietuvos kariuomenę, mokėsi Kauno karininkų mokykloje. Vaidžiai, su humoru gaidelė, aprašo S. Raštikį, Musteikį, kitus karininkus, o taip pat savo išdaigas. Nenuotraimai, pokštiniškai Biržiui triukšmingai baigėsi karininko karjera, kaip ir jo kelionė į Ameriką, kurios valdininkai vieną gražią dieną šiam neramiam lietuviui nupirko bielią ir paliepė vazuoti namo.

Įdomūs ir tie atsiminimų knygos puslapiai, kuriuose Pupų Dėdė aprašo programas Kauno Radiofone, į kuri, laikinosios sostinės gatvėje sutikęs jauną plevėšą, pakvietė su armonika ateiti Liudas Gira. Kartu su Marceliuke, Roza-

liuke Pupų Dėdės dainuoja mos dainos ir kupletai radijo bangomis ilgai sklido po visą Lietuvą. Jis pliekdavo ir aukštus valdžios pareigūnus. Štai kaip knygoje autorius aprašo vieną savo triuką: „Zosės Smetonienės svainis, ministras pirmininkas Juozas Tūbelis pasistatė gražioje vietoje, Žaliakalnyje, namus. Aš ir užgiedojau:

*Tūbel, Tūbel, Tūbeliukai
Tau užaugo trys namukai.
Iš kur litų tiek turėjai,
Gal su Jadze išpėėjai.*

Paaiškinsiu: Tūbelio žmona — Smetonienės sesuo Jadvyga Chodakauskaitė. Šlept man už tai tris mėnesius kaliozės“.

Panašius atsitikimų būta, su programomis keliaujant po Lietuvos miestelius, bažnytkaimius ir kaimus. „Visur buvau labai šiltai sutinkamas ir visur susilaukdavau ilgai trunkančių plojimų“, — rašė Pupų Dėdė. Užtat kartą už tiesų žodį išsivedė Šiluvos policijos nuovados viršininkas, Širvintų klebonas. Dygiu žodžiu Pupų Dėdė pliekdavo

lėbautojus, liežuvautojus, intrigantas. Vieną tokią, plačiai paplitusią ir į atsiminimų knygą įdėtą dainelę čia pridėdu. Ją turbūt prisimins senesnėji *Draugo* skaitytojai.

Pupų Dėdės dainos buvo įrašomos į plokšteles. Atsiminimų autorius aprašo savo keliones į Londoną, Rygą, kur įrašydavo jo dainas. Žinovai paskaičiavo, kad Pupų Dėdės įdainuotų plokštelių buvo išleista net daugiau, negu Kipro Petrausko.

Savo atsiminimuose Pupų Dėdė aprašo ir Lietuvos cirko kūrinius. Jį gerai pažinojo, nes cirkams rašė kupletus. Pelnydamas duoną vokiečių okupacijos metais Kaune, prie turgavietės, jis taip pat buvo susikalęs Pupų Dėdės pastogę, kurioje savo cirko programomis linksmino tuomet sunkiai gyvenančius kauniečius, ramino jiems širdis.

Rusams okupavus Lietuvą, nutilo Pupų Dėdės dainos, o jis pats buvo nustumtas į užmarštį. Manau, kad iš užmaršties atgauti Pupų Dėdę padės T. Četrausko parengta ir „Vagos“ leidyklos gražiai, su iliustracijomis išleista jo atsiminimų knyga.

Algimantas Antanas
Naujokaitis

„Tėvynės garsų“ sukaktis!

Šiandien, t.y., rugsėjo 11 d., Tėvynės garsų radijo laidos, girdimos Clevelande ir apylinkėse, švenčia 60 metų sukaktį. Sveikiname lietuviškąsias radijo laidas ir jų dabartinę vedėją Aldoną Stempuzienę, linkėdami ilgų, sėkmingų ir kūrybingų metų!

Iš Pupų Dėdės repertuaro

DAINA

*Prašom klausyti visi susėdę,
Ką uždainuos jums tas Pupų Dėdė.
Bloga yr ūky, tai visi žino,
O dėl to geriam alų ir vyną.*

*O restoranai pilni net lūžta,
Kaipgi negrius mums ūkiška gūžta.
Nors gražus namas jau pastatytas,
Bet vekseliukais jis aplipdytas.*

*Viską padarė, rodos, naminė,
Arba gryoji ir valstybinė.
Bloga, kai nėra žmoguje saiko,
Per daug burnelę ragaut nesveika.*

*Ir mandagumo išsimokinom,
Net ir elgetą ponu vadinam.
Tiktai dar pykčio mes nesuvaldom,
Viens kitam galvą dėl nieko skaldom.*

*Nustokim bartis ir aimanuoti,
Imkim dėl nieko nebedejuoti,
Užmirškim blogą, matykim gera,
Tai geram žmogui tinka ir dera.*

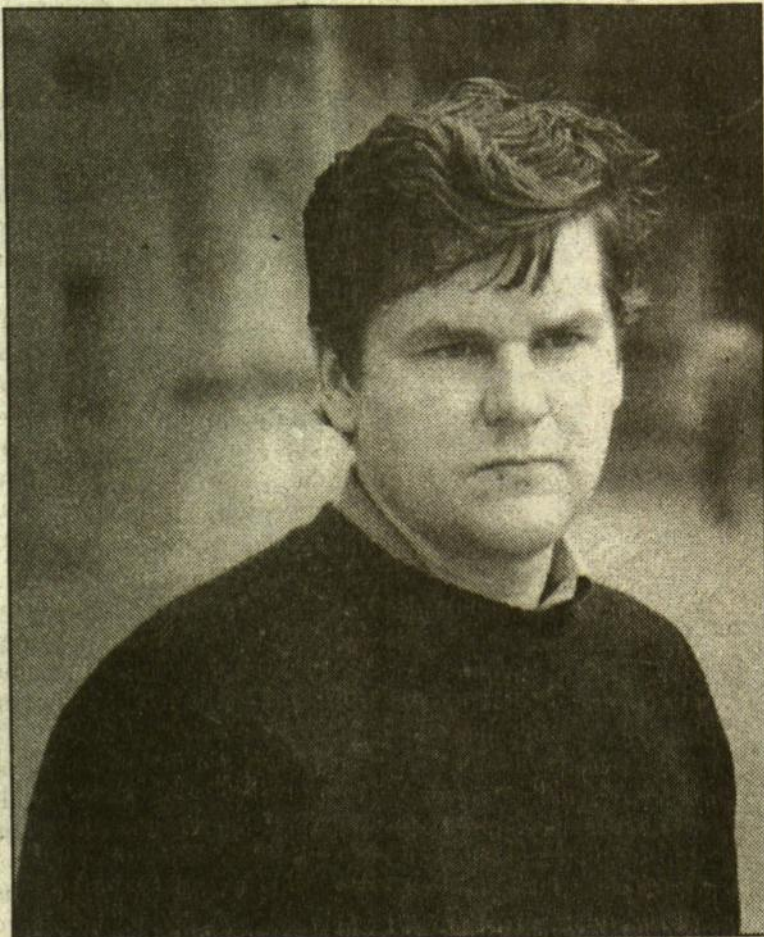

Algimantas Miškinis

ŠAKIAI

1599-1999

Saulius Žukas.

Plinta semiotinės idėjos

Vilniaus universiteto A. J. Greimo studijų centro vadovas Saulius Žukas apdovanotas Prancūzijos valstybiniu apdovanojimu — ordinu „Už nuopelnus“. Tai patvirtinimas, kad Vilniuje įkurtas Algirdo Juliaus Greimo studijų centras, skirtas daugiausia semiotikai, įvairių tekstų, net kino kūrinių analizei, yra išskirtinis humanitarinis sambūris ne tik Lietuvoje, bet ir Vidurio bei Rytų Europoje.

Paprašėme S. Žuko apibūdinti A. J. Greimo centro veiklą, atsakyti į kelis klausimus:

— Kada ir kaip Lietuvoje susikūrė A. J. Greimo studijų centras?

— A. J. Greimo semiotinių tyrimų ir studijų centras, — toks jo tikslus pavadinimas — veikia Vilniaus universitete prie Literatūros teorijos katedros. Centro veikloje dalyvauja trys moksliniai darbuotojai: prof. Kęstutis Naustopka, docentas Arūnas Sverdiolas ir aš. Centras buvo įkurtas tuoj po A. J. Greimo mirties 1992 metais, kai Vilniaus universitete suorganizuovome tarptautinę konferenciją „Kasdienybės estetika Europoje“, į kurią suvažiavo didelė grupė A. J. Greimo mokinių ir bendradarbių iš Paryžiaus ir kitų Europos mokslinių centrų.

— Ko studentai išmoka A. J. Greimo centre, kokie studijų metodai?

— A. J. Greimo centras užsiima mokymu ir moksliniais tyrimais. Mūsų auditoriją sudaro įvairių lygių studentai (daugiausia magistrantai), doktorantai, seminaruose dažnai dalyvauja ir dėstytojai. Visi jie nebūtinai dirba ir studijuoja Vilniaus universitete, — nuolatiniai mūsų klausytojai yra Dailės akademijos doktorantai, Pedagoginio universiteto atstovai. Laukiamas išeivijos lietuvių akademinių jaunimas. Taigi centras yra atviras visoms specialybėms ir disciplinoms. Mūsų mokymo programa orientuota į teorinius atskirų disciplinų aspektus, specialiai yra apmokoma semiotinės teksto analizės metodikos, bet greta akcentuojama skirtingų požiūrių ir analizuojamą tekstą galimybe. Veikia nuolatiniai filosofijos seminarai. Bet svarbiausiuoju laikyčiau tradicinį ketvirtadienio Tarpdisciplininių seminarą, kuris kiekvienais metais skiriamas vis naujai temai. Pavyzdžiui, analizavome dialogo problemą, jau dvejus metus

skyrėme įvairiems vizualumo, vaizdo kūrimo aspektams, šiemet aptarsime iš dalies giminingą juslių raiškos problematiką (ne tik matymas, bet ir girdėjimas, skonis, uoslė, lytėjimas).

Mūsų seminarai yra atviri, juose dalyvauja ir laisvi klausytojai, o pageidaujantys skaito referatus ir gali gauti kreditus už atliktą darbą. Pagrindinis mūsų tikslas ugdyti atidesnį teksto supratimą, mokyti skaityti ne vien žodinius, bet ir vizualinius tekstus (fotografijas, tapybos darbus, kino medžiagą, architektūrą). Šia prasme studijų dalyviai įgyja gerokai platerį požiūrį į aptariamus dalykus, stengiamės įveikti humanitarinių ir socialinių disciplinų susikaldymą, kviečiame įvairių pažiūrų atstovus dialogui.

— Jūs vadovaujate vienai iš prestižinių leidyklų „Baltos lankos“. Kokius leidinius, susijusius su A. J. Greimu ir semiotika leidžia ši leidykla?

— „Baltų lankų“ leidybos programos susiliecia su A. J. Greimo centro interesais, mes leidžiame tęstinį leidinį A. J. Greimo centro studijos, dalis diskusijose iškeltų problemų vienaip ar kitaip nušviečiama „Baltų lankų“ žurnale. Ruošiamės A. J. Greimo raštų leidimui, O semiotinių idėjų šiandien jau yra daug kur, net ir mūsų leidžiamose literatūros istorijos knygelėse.

— Kokios A. J. Greimo studijų centro perspektyvos?

— Apie A. J. Greimo centro perspektyvas šiandien nėra lengva kalbėti. Penkerius metus buvome finansuojami Soroso fondo, dabar ši parama nutrūko, tad labai apribotas vizituojančių profesorių kvietimas, mūsų pačių dalyvavimas konferencijose užsienyje, sušaurės ir leidybiniai projektai ar seminarinės bibliotekos papildymai. Svarbu būtų rasti naujus finansavimo šaltinius „Baltų lankų“ akademinei vasaros stovyklai Druskininkuose, į kurią kviečiame akademinių jaunimą iš visų Lietuvos aukštųjų mokyklų, ir šiemet jau buvome susirinkę devintą kartą. Semiotinės idėjos Lietuvoje, pasakytumė, yra gana populiarios, bet reikėtų kalbėti kiek abstrakčiau, — teorinis galvojimas yra gana populiarius, centro veiklos dalyviais ar Druskininkų stovyklautojais jau buvo nemaža gabių ir iniciatyvių žmonių.

Darius ir Girėnas Balzeko muziejuje

Rugsėjo 19 d. įvyks Stepono Dariaus ir Štasio Girėno paminklo Čikagoje atnaujinimo iškilmes. Norincius, daugiau sužinoti apie šiuos du lakūnus, kviečiame apsilankyti Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje, kur yra surinkta ir eksponuojama daug įdomios archyvinės medžiagos.

Didžioji dalis S. Dariaus ir S. Girėno archyvo sudaryta iš asmeninio ir profesinio kapitono S. Dariaus archyvo, kurį jo šeima perdavė saugoti į muziejų 1969-1972 metais. Vėliau archyvą papildė eksponatai, gauti iš kitų šaltinių. Archyvas vertingas tuo, kad detalai dokumentuoja S. Dariaus jaunystę Jungtinėse Valstijose ir Lietuvoje bei abiejų lakūnų pasirušimą skrydžiui per Atlantą į Lietuvą.

S. Dariaus ir S. Girėno archyvas ir ekspozicija Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje buvo sutvarkyti ir paruošti buvusio muziejaus vykdomojo direktoriaus Valentino Ramonio. Jis suskirstė archyvą į keletą grupių pagal laikotarpius: S. Dariaus jaunystę Amerikoje ir dalyvavimą Pirmajame pasauliniame kare Prancūzijoje iki išvykimo savanoriu į Lietuvą 1920 m.; S. Dariaus gyvenimas Lietuvoje ir veikla Lietuvos kariuomenėje bei Oro pajėgose iki 1927 m.; S. Dariaus gyvenimas Amerikoje ir pasirušimas skrydžiui į Lietuvą su S. Girėnu 1933 m. liepos mėn.; papildoma medžiaga apie S. Darius ir S. Girėną nuo 1933 m. iki dabar.

Archyvą sudaro apie 3,000 eksponatų: laiškai, dokumentai, rankraščiai, fotografijos, žemėlapiai, laikraščių straipsniai, asmeniniai daiktai, tarp kurių yra ir S. Dariaus Amerikos Lietuvių legiono uniforma. Keletas įdomesnių archyvo eksponatų: Purple Heart medalis ir pažymėjimas, kuriais S. Darius buvo apdovanotas už sužeidimus. Pirmojo pasaulinio karo metu, S. Dariaus aviacinis dienynas, kuriame paskutinis įrašas padarytas 1933 m. liepos 13 d., t.y. prieš dvi dienas iki tragiškos lakūnų žūties, S. Dariaus sesers L. Našlėnienės laiškas iš Kauno kitai seseriai K. Stulpinienėi Čikagoje, parašytas 1933 m. liepos 23 d., t.y. po šešių dienų nuo lakūnų žuvimo, kuriame minucijų tikslumu aprašomas lakūnų palaikų atvežimas į Kauną ir palaidojimas, kiti unikalūs, niekur neskelbti, dokumentai.

Daug šio archyvo medžiagos pasakoja ir apie paminklo statybą Marquette Parke, Čikagoje.

Kviečiame visus, ypač nesenai iš Lietuvos atvykusius, besidomintįs garsiaisiais Lietuvos lakūnais ir jų skrydžiu per Atlantą, apsilankyti Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje. Muziejus veikia septynias dienas per savaitę nuo 10 val. ryto iki 4 val. popiet. Adresas: 6500 South Pulaski Road, Chicago, IL, telefonas 773-582-6500.

Karilė Vaitkute

Dariaus ir Girėno paminklo detalė Čikagos Marquette Parke. Nuotr. Rūtos Daukienės

Lėlės garsina Lietuvą

Esame pratę prie Lietuvos menininkų gastrolių Amerikoje — girdime chorus, solistus, muzikus — tačiau tokia originali meno apraiška, kaip lėlių teatras, yra įdomi naujovė. Amerikos Texas valstijoje labai sėkmingai gastroliavo Vilniaus „Lėlės“ teatras, pernai šventęs savo įkūrimo 40 metų jubiliejų. Onutė Pučkoriūtė, viena jo pagrindinių aktorių, atvyko į Clevelandą, tai nutariau su ja padaryti pokalbį mūsų spaudoje apie „Lėlės“ teatro gastroles Amerikoje, vykusias tarp liepos 22 ir rugpjūčio 16 dienų. Jos apsilankymo metu buvo malonu stebėti puikiai pagamintą vaizdajuostę, kurioje Onutė vaidino „Akimirkos“ pastatyme, minint Puškino gimimo dviejų šimtų metų jubiliejų.

1956 metais gimusi Telšiuose, inžinieriaus ir laikraščio redakcijos darbuotojos šeimo-

je, kurioje taip pat yra menininkų, tapytojų ir grafikos meno specialistų, Onutė nuo ankstyviausių vaikystės dienų domėjosi bažnytinėmis apeigomis, procesijomis. Žavėjosi vargonų muzika, o šventorių vadino savo „kiemu“, kuriame prasidėjo jos pirmieji imitacijos bandymai. Baigus vidurinę mokyklą, ji 1975 metais įstojo į Vilniaus konservatoriją ir po paskutinio egzamino 1978 metais pasirinko kursą, kuriame ruošiamasi lėlių teatrui. Mokytojas buvo Vitalijus Možuras, kuris, kartu su steigėju Baliu Lukošiumi, „Lėlę“ iškelė į aukštą meninį lygį ir išgarsino plačiai už Lietuvos ribų, sėkmingai gastroliavus Indijoje, Etijopijoje, Alžyre, Anglijoje, Danijoje, Vokietijoje, Lenkijoje, Rusijoje, o 1996 metais „Lėlė“ atliko programą New Yorko lietuvių Kultūros židinyje. Onutė šį rudenį mini savo darbo 20 metų jubiliejų „Lėlės“ teatre.

„Lėlės“ teatro gastroles „Cirkas yra cirkas“ Texas valstijos

Dalis „Lėlės“ teatro aktorių. Iš kairės: Ona Pučkoriūtė, Elmira Grybauskaitė ir Elvyra Piskinaite.

Houston mieste buvo vietinėje spaudoje labai išgarsintos ir aprašytos su labai palankiais komentarais. Prie sėkmingo „Lėlės“ pasirodymo daug prisidėjo Texas Lietuvių Bendruomenė. Edmina Bulotienė, kurios iniciatyva buvo iškviesta „Lėlė“, davė pokalbių spaudai, taip pat daug padėjo Algis Pliodžinskas ir eilė kitų LB talkininkų. Huntsville Sam Houston Valstybinio universiteto teatre „Lėlė“ pirmą kartą su dviem spektakliais pasirodė liepos 24 dieną, liepos 26 dieną davė uždara labdaros spektaklį vėžiui sergantiems vaikams MD Anderson vėžio institute; 27 ir 31 d. Houston teatre davė dešimtį spektaklių: rugpjūčio 1 dieną vieną kartą suvaidino Galvestono pamaro teatre; rugpjūčio 3-4 d. Šv. Marijos salėje San Antonio mieste pasirodė su keturiais spektakliais, ir rugpjūčio 6, 7 ir 8 d. Austin jaunimo teatre vaidino šešis kartus. Spaudoje buvo daug palankių recenzijų ir „Lėlės“ teatro istorijos faktų, buvo daug rašoma apie „Lėlės“ teatro pasirodymus, jo istoriją, nuolat minima Lietuva ir Vilnius. Vienas kritikas pabrėžė, kad žiūrovai buvo spektakliais sužavėti, juokėsi iki ašarų, išgyvendami lėlių istorijas ir nelaimės. Jis trumpai aprašė „veikėjų“ nuotykius, nuo lizdo nerandanties gegužės, su varluke susidraugavusių klounų, ir kitus. Jis tuos vaidinimus aptarė, kaip jaudinantį ir originalų kūrybinį procesą, kuriame atsispindi Lietuvos liaudies menas ir kūryba, taip pat paminėdamas pirmą „Lėlės“ pasirodymą su 1958 metais pastatytą „Eglės, žalčių karalienės“ legendą.

Atrodo, kad vietiniai lietuviai spaudai suteikė daug originalios ir istorinės informacijos apie Lietuvą. Svarbu paminėti, kad visi vaidinimai vyksta anglų kalba, nes, jei būtų tik lietuviškai, žiūrovai nesuprastų nei minties, nei turinio. Tai tikrai labai gerai apgalvota. Rugpjūčio 14 dieną „Lėlė“ gastroliavo Čikagos Jaunimo centre, o rugpjūčio 15 dieną pasirodė su spektakliu Pasaulio lietuvių centre Lemonte. Už man suteiktą informaciją ir medžiagą esu labai dėkinga Onutei Pučkoriūtei, kurios vaidybinį talentą turėjau progą stebėti Clevelande kelių gegužinių progomis.

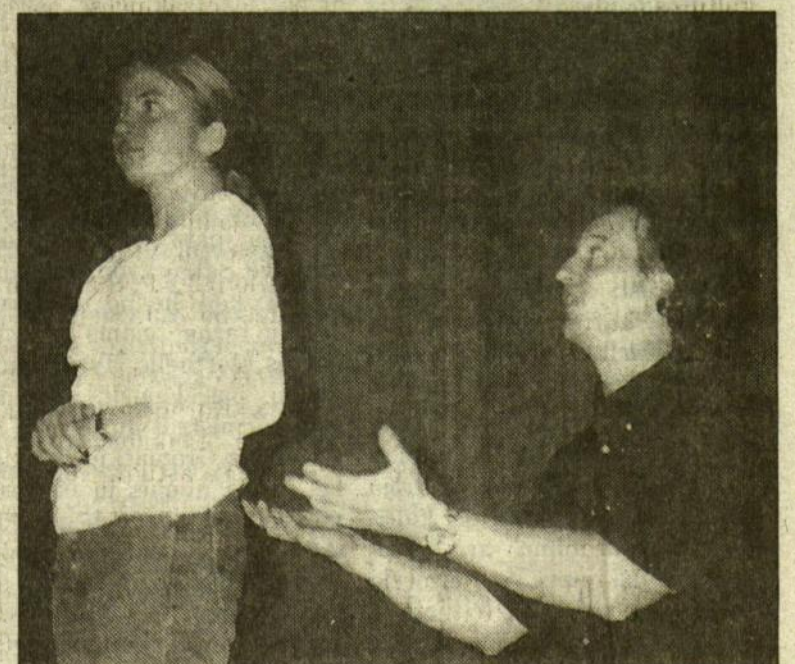
Jei retai teutinkame placioje žiniasklaidoje Lietuvos vardą, tai turime būti dėkingi „Lėlės“ teatrui ir Texas valstijos Lietuvių Bendruomenės veikėjams, kad tokie sėkmingi pasirodymai plačiai publikai daug prisideda prie Lietuvos

vardo garsinimo, nes eilinis dija ir jų laisvės atgavimo Amerikos pilietis mažai tėra džiaugsmu. Valio „Lėlės“ teatras susipažinęs su Baltijos valstybių brutalaus okupacijos trage-

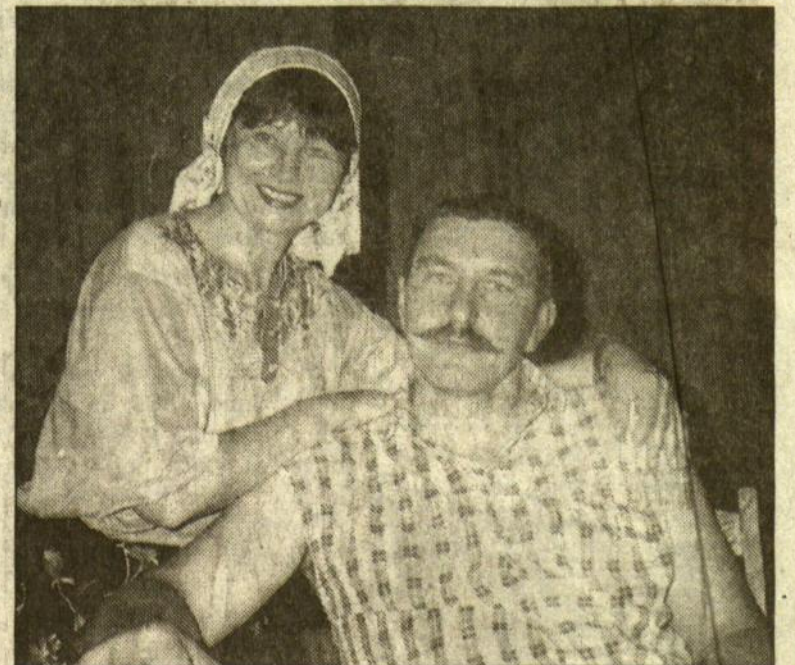
Aurelija M. Balasaitienė

Onutė Pučkoriūtė Clevelande, sambūrio „Gijos“ gegužinėje liepos 17 d. Nuotr. Lino Johansono

Rima Žukauskaitė ir Jonas Variakojis „Žaltvykslės“ teatro repetitijoje.

Nesenai JAV LB Kultūros tarybos pastangomis Čikagoje sukurto teatro „Žaltvykslė“ vaiciūno pjesės „Tuščios pastangos“ repetitijoje: Irena Kazačenkaitė ir Pranciškus Ivinskis. Premjera įvyks rugsėjo 19 d., sekmadienį, Jaunimo centre. Režisierė Audrė Budrytė.